

Eliška Tomanová

Výslovnostní redukce na úrovni slov ve spontánní řeči a identifikovatelnost řečových jednotek

Diplomová práce Elišky Tomanové se zabývá tématem, jehož systematické zpracování na češtině stojí na samém počátku. Zkoumání variability řečových jednotek ve spontánní řeči může například přispívat modelování vztahu řečové produkce a percepce, zvyšování úspěšnosti automatických rozpoznávačů řeči, ale samozřejmě také popisu foneticko-fonologických procesů v řečové realitě.

Diplomová práce má být pilotní sondou do zmíněné oblasti. Jejím prvním cílem je popsat strukturu redukovaných forem vybraných vysoce frekventovaných slov. Jedním z výstupů by mělo být jednak přibližné zmapování variability redukovaných slov ve vztahu k jejich kanonické podobě a jednak relativní stanovení stability fonetických rysů ve variantách s různým stupněm redukce. Další předpokládaný výstup se týká percepční rozpoznatelnosti slov (a) s různým stupněm redukce, a to bez dalšího kontextu, (b) silně redukovaných slov v kontextu tzv. fonetickém a obsahovém. Diplomová práce by měla být rovněž pokusem o ověření zvolené metodologie.

Práce Elišky Tomanové má 92 stran (řádkování 1) a je přiměřeně vybavena tabulkami, grafy a ilustrativními příklady akustického zobrazení zvuku. Text je přehledně rozčleněn do jedenácti kapitol.

Teoretickou část autorka uvádí popisem vokalického a konsonantického systému češtiny s ohledem na odchylky od kanonické podoby segmentů (kap. 2). Pasážími spíše elementárního charakteru by prospěla větší stručnost. U některých úvah o očekávaných redukcích bych uvítal upřesnění jejich zdroje (např. desonorizace). Diplomantka pokračuje přehledem mluvních stylů v souvislosti s redukcemi (kap. 3). U obhajoby navrhuji přehodnotit formulaci o výskytu kanonické podoby hlásek v běžné řeči (s. 13). Dále se Eliška Tomanová na základě odborné literatury věnuje z obecnějšího hlediska principům řečové produkce a percepce, a to zejména na základě fonetických rysů (kap. 4). Zde se mimo jiné vyjadřuje k otázce vztahu artikulační ekonomie a potřebou srozumitelnosti v řečové komunikaci. Tématem následující kapitoly (kap. 5) jsou další faktory ovlivňující variabilitu řeči a výskyt redukcí. Autorka se opírá o příslušné studie, z nichž vyplývá různorodost užití pojmu redukce. V pasáži o redukcích a přízvuku vyznívá formulace o tendenci v češtině a příslušný příklad poněkud odvážně (s. 22). Diplomantka dále představuje metodu zkoumání redukcí na základě fonetických rysů (kap. 6) a uvádí příklady jejich relativní stability. Jistá formulační neobratnost se projevuje ve zmínce o kanonické podobě šva (s. 23). Následující kapitola je v souladu se zpracováváním obsáhlého řečového materiálu věnována metodě umísťování hranic segmentů (kap. 7). Ve spontánní, redukované řeči je při segmentaci akustického signálu nutno řešit velké množství značně komplikovaných případů. Kapitola je vhodně doplňována ukázkami spektrografického a oscilografického zobrazení, ovšem většinou se netýkají oslabených forem hlásek. Při výčtu fonetických rysů u jednotlivých hlásek by mělo být důsledně zdůrazňováno, že se jedná pouze o jejich výběr za účelem odlišení od sousedních segmentů.

Na úvod experimentální části práce diplomantka popisuje způsob výběru a zpracování řečového materiálu (kap. 8). U obhajoby bych doporučoval, aby autorka okomentovala a uvedla do souladu se svou prací vyjádření, že byla vybrána slova s *obecně* vysokou frekvencí výskytu a že se často jedná o slova parazitní. Bylo zpracováno šest slov v počtu 584 výskytů, což je vzhledem k vysoké variabilitě slovních jednotek a ke specifickému způsobu anotace práce značně náročná na čas i na soustředění. Další kapitola obsahuje přehled použitých fonetických rysů.

Stěžejní část diplomové práce tvoří kapitola s výsledky analýz redukovaných forem (kap. 10) a kapitola věnující se podobě a výsledkům percepčního testování (kap. 11). Obě kapitoly lze označit jak za nejpřínosnější, tak v jistých ohledech za nejproblematictější.

Nesporným přínosem práce je (v češtině zřejmě první) důkladná analýza variability vybraných slov ve spontánních projevech a pokus o její kvantifikaci, a to v objemu, který odpovídá diplomové práci. Z výsledků lze do jisté míry usuzovat též na relativní stabilitu fonetických rysů a hlásek při artikulaci. Autorka v tabulkách mimo jiné uvádí přehledy nejfrekventovanějších forem a dále výčet spíše ojediněle zaznamenaných variant. (Bohatost redukovaných forem odpovídá například zjištění pro holandštinu nebo angličtinu.)

Diskutabilní mohou být některé formulace a také některé dílčí závěry lze považovat za spíše unáhlené. Kategorizace stability fonetických rysů na *velmi stabilní*, *středně stabilní* a *nestabilní* je v některých případech nepřesvědčivá (např. /r/, s. 49; nestabilita závěrovosti exploziv bez rozlišení znělosti ve slově „takže“, s. 57; míra stability závěrovosti /b/ a kvality vokálů v „nebo“, s. 66).

Uvádím příklady bodů, z nichž některé bych navrhoval u obhajoby přehodnotit nebo vysvětlit:

Označení elidovaného konsonantu tak, že je *zcela redukovan* by mohlo být zavádějící (s. 42). Na několika místech je jako stabilní rys uvedena frikativnost frikativ, ačkoli se zřejmě jedná o sykavky, které se však jeví jako vysoce stabilní ve všech relevantních fonetických rysech (např. s. 43, 57, 58, 75, 86). Ve slově „prostě“ není vhodné při nabytí znělosti iniciální explozivy uvažovat kromě sonorizace i o asimilaci znělosti (s. 44). Vyjádření *čtyřikrát po znělé hlásce (vokál nebo nazála) a jednou po /l/* zde nemá opodstatnění (s. 55). Ne zcela jasná se jeví poslední věta na s. 55 o *případném vokalickém prvku* a jeho funkci v daném případě. Důsledkem přehlédnutí je zřejmě chybná transkripce /š/ jako /ž/ a /g/ jako /k/ (s. 58, 83). Otázkou je, co je míněno sonorizací /š/ ve slově „když“ (s. 58). Pojem *prealveolární* stojí již spíše mimo fonetický pojmový aparát (s. 59). Hlásk */ž/* je postalveolární, nikoli *alveolární* (s. 60). V tabulce 43 a v textu na s. 59 je jistý nesoulad v počtu polovokalizovaných /d/. Autorčina očekávání by měla být odůvodněna (např. *elize /o/* v „prostě“, s. 46). U některých tabulek s variantami podle stupně redukce není zcela zřejmé, dle jakých kritérií autorka vybrala příklady s nejvyšším stupněm redukce (tab. 39, 46, 53).

Druhá, rovněž značně pracná část experimentu byla věnována percepčnímu testování identifikovatelnosti vybraných slov za různých podmínek (viz výše). Výsledky testu A potvrzují hypotézu o menší úspěšnosti rozpoznání slovní jednotky při vyšším stupni redukce, test B potvrzuje význam obsahového kontextu pro srozumitelnost. Ocenit je třeba práci na výběru položek, což v případě spontánních projevů není snadné, dále sestavení testu i zpracování jeho výsledků.

Výsledný text je bohužel opět zatížen místy diskutabilními. Diplomantka se do značné věnuje rozpoznatelnosti hlásek, ale nebývá zcela zřejmé, které faktory jsou za daných okolností nezbytné pro identifikaci slovní jednotky (např. s. 75). Několik dalších poznámek: U slova „třeba“ nelze s jistotou tvrdit, že se ve variantě [třa] jedná o ztrátu poslední slabiky

(srov. např. [uďa:], [pa:]; s. 72). U slova „takže“ by stálo za bližší analýzu rozpoznávání iniciální explozivы ve druhém a třetím stupni redukce (s. 73). Jako nepřesné lze označit vyjádření o *rozpoznání* hlásky, která je silně redukovaná (/o/ v „nebo“, s. 76; /a/ v „ale“, s. 78), nebo vyjádření o její stabilitě, pokud je v dané variantě elidována (/l, /a/ v „ale“). U slova „když“ by bylo vhodné doplnit fonetickou úvahu o zanedbatelné rozpoznatelnosti u druhého a třetího stupně redukce.

Dodávám, že se diplomantka svědomitě věnovala tématu obsahově i metodicky novému, značně náročnému na zpracování i interpretaci.

Předkládaná práce přes výše uvedené poznámky splňuje svým obsahem i rozsahem požadavky kladené na diplomovou práci. Vzhledem k uvedeným skutečnostem ji doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení **v e l m i d o b ř e**.

V Praze dne 28. května 2012

.....

PhDr. Pavel Machač, Ph.D.

Fonetický ústav FF UK